



Holger Drachmann
Fanø, o Fanø –
Trykt i tidsskriftet Tilskueren 1894

Med en indledning af Per Hofman Hansen

Skagen, Bornholm, Hamborg ... og Fanø

Holger Drachmann (1846-1908) kender de fleste danskere i dag nok kun for hans ophold i Skagen, nogle få for hans eventyrkomedie "Der var en Gang", og mange måske uden at vide det også for den populære midsommervise "Vi elsker vort Land". Er han ellers næsten glemt i dag, var han til gengæld i samtiden både en stor og skattet forfatter, men især i sine unge år også anerkendt som marinemaler.

Hans marinemotiver kom mange steder fra: Næsten selvfølgelig fra Skagen, hvor han havde sommerhus, fra Bornholm, fra Gjerrild på Djursland, fra Hamborg, [men også fra Fanø](#). Måske du har set nogle af hans fine blyantsskitser udstillet på [Fanø Kunstmuseum](#)?

En behandling for mine fordømte nerver

Livet igennem var han temmelig omskiftelig og stemningsbevæget, og i en periode af sit liv, hvor han sloges med både ægteskab, nerver og økonomi, opholdt han sig en del i Hamborg. I foråret 1893 var det blevet så slemt, at Drachmann kom "under en dygtig nervelæges behandling for mine fordømte nerver", som han udtrykker det i et brev, og lægen foreslog derfor Drachmann et længere rekreationsophold på Fanø. Det blev til tre styrkende uger i oktober, "så jeg nu igen kan arbejde et par timer dagligt".

Under opholdet brugte Drachmann både ører, øjne og pen flittigt

Efter hjemkomsten blev det til første halvdel af en længere artikel han kaldte "Fanø, o Fanø". Især det særlige fanøske matriarkat med kvinderne og pigerne i deres nationaldragter er han optaget af og beskriver levende. - Jo, kvinder havde han på alle måder altid et godt blik på! Men også den gryende turismes trussel mod det oprindelige natursamfund reflekterer han meget fremsynet over. Det vender vi tilbage til.

Drachmann skulle naturligvis også opleve Fanøs både barske og smukke landskab. Der blev derfor arrangeret en tur ad den umage landevej, som han meget malende beskriver. Den længste tur dette efterår blev til Sønderho med en afstikker til en af fuglekøjerne.

Efter tre ugers rekreation tog han tilbage til Hamborg. Men helbredet havde det fortsat ikke godt. Allerede i januar 1894 var det galt igen med "søvnløshed og smerter, som jeg af et oprigtigt hjerte aldrig ønsker nogen må komme til at prøve".

I 1892 var Drachmann blevet kontaktet af den østrigske rigmand og bankier Sigmund Weisz, som to år forinden havde set perspektiverne i det moderne kur- og badelivs udvikling og derfor havde købt A/S Fanø Nordsøbad.

Nordsøbadets direktør Weiz "køber" københavnske kulturpersonligheder til et besøg på Fanø

Weisz så en snedig plan i at opreklamere Nordsøbadet som det nye kursted for hovedstædernes grosserer og bourgeoisie ved at invitere berømtheder som ambassadører for foretagendet på et gratis ophold på badet. Og her så han det som en oplagt mulighed at invitere det moderne gennembruds frodigste talent, Holger Drachmann og "spidserne af den københavnske presse" til øen. Et kurophold med alt betalt tog Drachmann derfor imod, og han fik det arrangeret, at også den store litteraturkritiker Georg Brandes og "Politiken"s kulturradikale debattør, Peter Nansen slog følge.

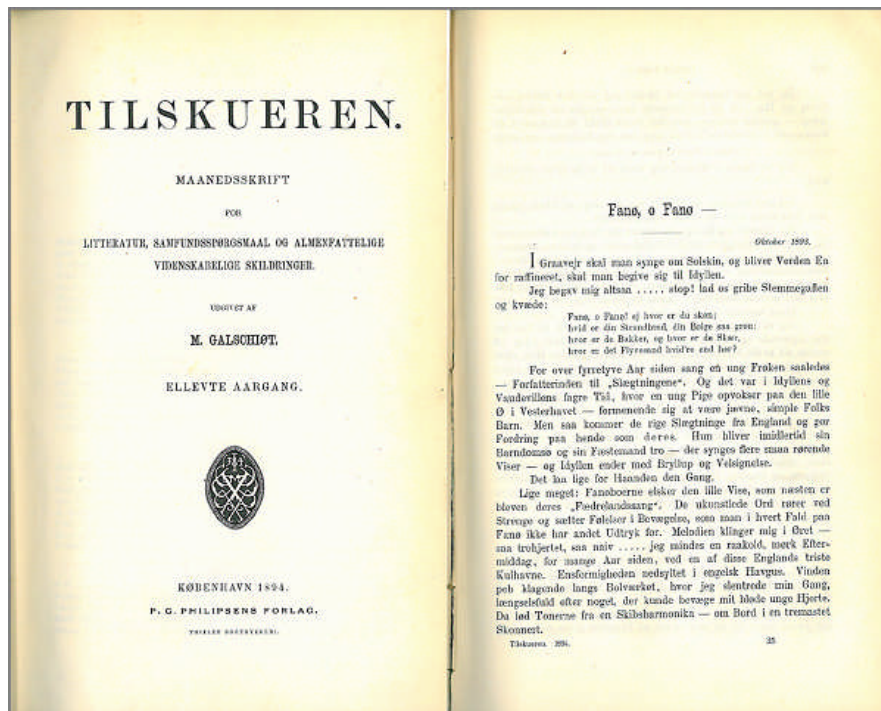
I april 1894 skrev han fra Hamborg til Peter Nansen: "Og nu skal jeg se at blive rask. Vi har s'gu ikke råd il at være syge, nogen af os - og næppe lov til det. ... Her er for varmt, luften står stille i den gamle fri hansestad. Jeg vil foreløbig se at komme til Fanø - til søbrise - inden jeg kan gå til fjelds i Norge."

Og da han i begyndelsen af maj var ankommet til Nordby, skrev han desuden til Georg Brandes: "Og nu er der jo mulighed for at vi kan være lidt sammen på Fanø. Sigmund Weisz, en bekendt af mig i Hamborg, direktør for Nordsøbadet Fanø, beder mig indtrængende om at formå dig til at være hans gæst i de tre pinsedage fra Københavns Banegård og tilbage igen. ... Drikke må jeg ikke, snakke kan jeg ikke stort, men høre på dig ville jeg forbandet gerne - tilmed under lidt friskere omgivelser end sidst i det gloende hede helved København. Weisz har en næsten rørende respekt for berømtheder - samtidig med at han ikke er utilbøjelig til at brillere lidt med dem. På denne konto er jeg rimeligvis her - kom du nu på samme!"

De hoppede på krogen. I pinsen samledes da Peter Nansen, Georg Brandes, Drachmann og xylograf F. Hendriksen på Fanø. Her registrerede både Brandes og Drachmann hurtigt skismaet i det åbenlyse kultursammenstød mellem bylivets fristelser og almuens beskedne fordringer, og Drachmann fuldender sin afbrudte tur i oktober med et besøg i Sønderho og et kig ind i Exners Sønderho Kro.

Det var naturligvis ikke "gratis" for Drachmann. Sigmund Weisz forventede beregnende noget til gengæld. Og hvad kunne Drachmann så gengælde med? Weisz havde måske naivt håbet på rent spytslikkeri - [det blev det langt fra!](#)

Georg Brandes var heller ikke kun venligt stemt, han kvitterede med [kras kronik i Politiken](#) i maj 1894.



Holger Drachmann

Fanø, o Fanø —

Oktober 1893.

I gråvejrs skal man synge om solskin, og bliver verden en for raffineret, skal man begive sig til idyllen.

Jeg begav mig altså stop! lad os gribe stemmegaflen og kvæde:

Fanø, o Fanø! ej hvor er du skøn;
hvid er din strandbred, din bølge så grøn;
hvor er de bakker, og hvor er de skær,
hvor er det flyvesand hvid're end her?

For over fyrretyve år siden sang en ung frøken således — forfatterinden til „Slægtningene”¹. Og det var i idyllens og vaudevillens fagre tid, hvor en ung pige opvokser på den lille ø i Vesterhavet — formenende sig at være jævne, simple folks barn. Men så kommer de rige slægtninge fra England og gør fordring på hende som *deres*. Hun bliver imidlertid sin barndomsø og sin fæstemand tro — der synges flere små rørende viser — og idyllen ender med bryllup og velsignelse.

¹ Henriette Nielsen: Slægtningerne. Vaudeville i én Act. Kbh., A.F. Høsts Forlag, 1849. Vaudevillen indledes med det af Drachmann herover citerede vers. Handlingen er kort refereret: Ellen er som spæd reddet fra et skibsforslis på Fanøs vestkyst. Da hun bliver voksen, kommer en meget fornem onkel, der har opsporet hende for at tage hende med til sit gods i England, men hun foretrækker at blive hos sin fattige plejefamilie og sin hjertenskær. Vaudevillen holdt sig vedvarende populær på Fanø og blev opført så sendt som i 1920'erne af Max Müller foran Klithuset (se <http://www.aldus.dk/fanoe/kaaver/klithuset.html>).

Det lå lige for hånden den gang.

Lige meget: Fanøboerne elsker den lille vise, som næsten er bleven deres „fædrelandssang“. De ukunstlede ord rører ved strenge og sætter følelser i bevægelse, som man i hvert fald på Fanø ikke har andet udtryk for. Melodien klinger mig i øret — så trohjertet, så naiv jeg mindes en råkold, mørk eftermiddag, for mange år siden, ved en af disse Englands triste kulhavne. Ensformigheden nedsyldt i engelsk havgus. Vinden peb klagende langs bolværket, hvor jeg slentrede min gang, længselsfuld efter noget, der kunne bevæge mit bløde unge hjerte. Da lød tonerne fra en skibsharmonika — om bord i en tremastet skonnert.

Du est en Fanø-skude! tænkte jeg — efter snittet på skrog og rig. Og da jeg nærmede mig, sad der en lille skibsdreng — ganske alene — på det våde dæk; og han hev i sit instrument — trædende takten med den ene skohæl — og sang:

Fanø, o Fanø! ej hvor er du skøn!

Jeg fik tårer i øjnene. Og siden fik vi to os en ordentlig grog. — —

Det var dengang, da hjertet var så ungt og blødt, og da man drak grog uden at tænke over følgerne.

Nu kommer jeg til dig, du skønne lille fredelige vesterhavsø! Og jeg må tænke over, hvad der skal spises og drikkes, hvornår der skal stå op og gås i seng — strømper, som skal skiftes — normalbeklædning — paraply normalbeklædning! Denne grå slavedragt, hospitalsuniformen, som går sin sejrsgang hen over den nervøse jordklode — mens professor Jäger² ler i skægget.

Hvad kommer det Fanø ved? — —

Jeg vil synge dig en sang, du lille fredelige ø, til tak for din styrkende og bløde, blæsende og dog milde luft. Jeg vil afmale dit hvide flyvesand, din grønne bølge, dit blå hav, dine græsgange og din øde hede. Jeg kan ikke gøre det så naivt som den unge frøken, der nu er bleven en gammel frøken, men jeg kan gøre det af et godt hjerte.

Og jeg vil kigge ind til befolkningen, som lever dér tro imod gammel sæd og skik. En ny tid står også for døren af disse godt gemte, lune små hjem. Den lader sig ikke afvise — påtrængende som ny tider altid er. Den ser fra Esbjergs i hast opførte „amerikanske“ by over mod disse konservative skippere og bønder. Den skyder sine brecher — i huse, klædedragt, vaner og fordomme. Den er stærk — og den vil sejre. Men der kan ydes et sejt forsvar for det *gode* gamle. Lad så det dårlige luftes ud og forsvinde.

Fanø er vel snart den eneste danske ø, hvor kvinderne til daglig går i den overleverede dragt. Behold den! skift den ikke om med ny moder — i hvert fald ikke derhjemme på fødeøen.

Den klæder jer — det lider dog kvinden at høre. Den gør jer til noget for jer selv — det vil fanniken gerne være. Den er god i dette klima — ellers havde de gamle friser næppe valgt den. Men fremfor alt: den er karakteristisk, ejendommelig og hvorfor skal det ejendommelige udslettes af verden? Verden kan blive kedsommelig nok endda.

Se på jer selv en søndag, når den lille kirke er stuvende fuld af disse hovedtørklæder med deres kokette snipper — „pjaggerne“ — disse stramtsiddende, brogede fløjlsliv, hvor etiketten fordrer, at et par af de klare ravknapper skal være uknappede — disse mørke uldne skørter med de oplivende borter forneden! Se hen på mændene — hvor nøgterne de synes i sammenligning med deres kvindelige bysbørn. Eller kast et lille stjålet øje på de „fremmede“ — koner og piger — som sidder der i moderne klæder og må tage snit og stof efter kræmmerens tykke.

² Professor Jäger kan ikke umiddelbart identificeres.

De synes at være en mere underordnet slægt — til trods for pynten, den, som kan være tarvelig nok. Medens Fanødragten — den gammelfrisiske måske — gør aristokratisk, fornem.

Og så er der alligevel det demokratiske ved nationaldragten her, at den er ens for rig og fattig. Den skipperkone, som sidder inde med de gode skibsparter, går klædt ganske som hendes naboerske, enken med et par får og en børneflokk. Det giver en frihed og lighed blandt individerne, på samme tid som det afgrænser udadtil. At den velhavende skipperkone i sit skrin har mindst halvhundred „klude“ — hoved- og halstørklæder — at hendes røde eller brogede liv ved højtidelige lejligheder er af fløjl og silke, at hun ombinder sine slanke, stærke hofter med indtil fem skørter, at hun stikker sin højvristede fod i lakerede tøfler³ det forstår sig. Men til daglig brug, hvor hun styrer huset ude og inde, skal der skarpe øjne for at skelne hende fra den lille, fattige enke. Man *har* skarpe øjne på Fanø — men den fremmede ser overalt ens nøjsomhed, jævnhed og klædelighed.

Thi den „klæder“, denne dragt.

Balancerer man gennem Nordbys gader over de mer end ugæstfri pebernødder, som her kaldes brosten — eller aser man udenfor byen gennem en af de smalle flyvesandsveje, hvor hjulsporene er dybe nok til at skjule en almindelig huskat — så glædes man ved at se disse kvindeskikkelser, morliller, matroner og unge piger: hvor ranke, afmålt, selvbevidst de går — hvor disse tøfler giver holdning — hvor disse skørter, liv og hovedklæder giver værdighed, sluttethed og karakter.

At møde en ung Fanøpige (og der gives skønheder iblandt dem) på en gade, i en hulvej, mellem klitterne — det er den rene øjenslyst. Blikket er så klart, videbegærligt og dog tugtigt. Det ser så tillidsfuldt og samtidig reserveret ud under det stramt bundne hovedklæde, som ganske indrammer det friske ansigt og skjuler ørerne, men til gengæld giver trækkene en ejendommelig åbenhed, en ungdom i udtryk og mine ved siden af årenes ungdom.

„Pjaggerne“ vifter oventil koket i den lette brise, som et par fuglevinger, eller som de skiftevis rejsende og faldende ører på en racehest „race“ er der i et sådant pigebarn, anklen fri, foden spændstig i den lille tøffel (ingen kluntede træ- eller lædersko), vuggende i den fyldige hofte, livet stramt i taljen, brystet som regel højt, ærmerne snævre, armen i takt til den altid hurtige gang.

Man har let nok ved at forstå de tidlige forlovelser på denne ø — thi hvilken søgut kan modstå dette daglige møde? Det bliver næsten til „barneforlovelser“ — der efter sagnet tages meget alvorligt og sjælden brydes — og man forstår dem så meget bedre, når man ser de ganske små piger klædte på og gererende sig aldeles som den voksne søster, moder, tante o. s. v. allerkærest!

Dette gælder fanøpigens i nationaldragt! At hun skulle besidde sin hjemstavns dyder og sit køns tiltrækning i lige så fuldt mål, når hun fremtræder „moderne“ — det er noget, jeg vogter mig for at betvivle.

Men var jeg ung søgut, og gik på navigationsskolen i Nordby, og havde frit valg og et nogenlunde modtageligt hjerte så ved jeg, hvad jeg foretrak, om jeg end ej kan sige, *hvem* jeg valgte.

I gråvejrs skal man synge om solskin.

Det er ikke blot ikke solskin nu; det er en syndflod — med torden og lynild i oktobermåneden. Al den regn, som udeblev i sommer, og hvis udeblivelse bragte landmanden til bettelstaven, i graven, eller ind blandt agrarerne — al denne væde gyder sig nu med en opdæmmed energis vælde ned over Fanø.

Det helmer ikke; hver dag regn og kuling — og ud mod aften torden og lyn. Højvande helt her op i gaden, oversvømmede græsgange, umulige veje — trøstesløse udsigter.

³ Mon man på Dragtmuseet i Nordby kan se, om kvinderne virkelig har gået i lakerede tøfler?

Indberetninger om storm på storm i Nordsøen, en stedse kogende brænding på Fanøs veststrand, svær sø ude i Grådyb, vraggoods og ilanddrevne lig på „Skallingen". Fanø ligger som en bold for elementerne ude i Vesterhavet. Mærkeligt nok, at bolden ikke giver sig til at svømme.

Man må sandelig til at skrive om solskin, førend man bliver ganske grå og trist.

Og man vælger uvilkårligt at skrive om det eneste „durable" solskin, det i menneskenes eget sind og gemyt.

Jeg ser mig om her på denne sælsomme ø, med dens „matriarkat", dens kvindevælde. Mændene dukker kun frem som undtagelser — enkelte skippere, som har sagt havet et foreløbigt eller bestandigt levvel; de få residerende embedsmænd og navigationsskolens lærere og elever. Hele den øvrige befolkning synes at være kvinder.

De har, mig bekendt, hverken stemmeret til amt eller kommune; synes ikke at nære særlig interesse for politik; læser omhyggeligt skibs- og varelister; og så regerer de „hjemmene".

Muligvis at de derigennem regerer både skole og kirke — i alt fald indirekte; thi kvinden er som bekendt underfundig. Vist er det, at hjemmet ganske styres og ledes af kvindehånd. Og den hele ø er så og så mange hjem.

Disse hjem? —

Manden forlover sig tidligt, går så til søs — medbringende „duften", ansporingen fra dette halvt barnlige, naive kærlighedsforhold. Det bevarer ham måske under mange fristelser; men selv om han yder de fremmede zoner og sit varme sømandsblod skyldig tribut, så er duften fra det fjerne lille ejland⁴ over ham — et af „pjaggerne" omviftet, af hovedklædet indrammet pigeansigt ser så frisk og længselsfuldt på ham

Fanø, o Fanø, ej hvor er du skøn!

Og når han har været tilstrækkeligt længe borte — og har tjent til at sætte bo for — så kommer den unge styrmand eller skipper hjem. Så er der gensynet med den rødmende, fuldtudsprungne fannikepige — og der er bryllup — og sødt at sove udi den unge skipperkones arm.

Knap er hvedebrødsdagene forbi — endnu inden surbrødet kommer på bordet — så vinker havet: afsted! Der grædes tårer, der omfavnes, der hviskes levvel — og der håbes på gensyn. Og i bevidstheden om en sød lykke, der altid bier på ham, pløjer fanøskipperen atter søen — stundom årevis, inden han atter genser fødeø, den unge moder og arvingen.

Han har måske haft held med sig; et nyt hus bygges, eller den gamle, lave stuelænge, med gavlen mod vest og øst, fikses op. Den unge kone sættes ind i alt, tinglæste skøder og papirer, skibsparter, assurancepræmier, forhyring; selv kender hun fra barnsben priser på køer og får, endsige hvorledes man koger grød og svøber børn. Den unge, raske skipper er glad over sit held, sin forstandige kone, sin arving. Og atter sætter han en lille fanøbo ind i verden — atter drager han ud — kommer igen ad åre — eller bliver borte for bestandig.

Der er en friskhed i dette liv med dets kommen og gåen — som der er frisk på Fanøs strand med dens ebbe og flod. Landbrugeren bliver træg og flegmatisk ved årets seje ensformighed — og købstadsboeren forsumper i sit stue- og familieliv.

Familieliv! jo der er netop familieliv på Fanø — dér hvor kvinden gør alt, endogså „bærer bukserne".

At hun står for styret — under mandens lange fravær — det er sikkert. At hun er hans regnskabsfører og bogholder, at hun alene driver det lille landbrug, besørger hele husets gerning, dertil føder, opammer og opdrager børnene — det forekommer hende ganske naturligt.

⁴ Ejland = ø

At hun derigennem får ikke liden magt og myndighed, meget „at skulle ha' sagt" — det forstår sig. Men er hun sin indflydelse bevidst, så føler hun også ansvaret — og det giver hende måske denne ranke holdning, denne spændstige „gang i skoene" — de sko, som er højhælede tøfler.

Om egentligt tøffelregimente bliver der næppe tale. Vel går sagnet, at skipperen — når han undtagelsesvis er hjemme på et længere besøg — smukt må sidde og „prægle", strikke uldstrømper; ja at han helst skal have en hel færdig om dagen! Men om så var: — konen har ikke tid til denne kvindelige sport, hvorunder så megen lediggang og sladder skjules. Og „prægler" den hjemvendte skipper — så bliver han endda ikke tøffelheld.

Af den gode grund han forsvinder snart igen.

Et udmærket familieliv. Har der været rivninger, kurrer på tråden, scener så forsoner adskillelsen. Man luvsleder ikke det ægteskabelige vadmæl ved denne evige gniden sig op ad hinanden. Han kommer Man genses og glædes. Han er borte og der er tid til eftertanke på begge sider. Har hun sagt ham for hårde ord, medens han sidst var hjemme — så ligger nu den myndige kone alene i sit væggeskab, i den højtopredte alkovekøje og gennem de mørke, stormende nætter tænker hun på ham, der må døje og dyste, slide og våge — og uvilkårligt lærer hun børnene respekt for denne mand, hvis liv er svært og farefuldt.

Der er ikke for børnenes vedkommende denne klyngen sig op ad en slåbrokspapa — som bliver pirrelig ved lutter kærtegn, og som tit fordærver en rask dreng ved altid at forudsætte ham syg.

Drengene ved, at far er borte — længe ad gangen — at det er hans gerning — den, de selv tager i arv. Og pigerne ved, at mor er mor, og at de selv skal tjene deres brød efter konfirmationen. Så bejler måske også en søgut til dem — og så bliver de „mor i huset".

Uendelig simpelt og lidet sammensat, sundt, naturligt — lykkeligt.

Fanø, o Fanø

Mod dette saltvandsduftende solskin står mangt købstads-familieliv som det tunge, ferske gråvejr.

Jeg skulle indfri mit løfte, synge dig en sang, du lille fredelige ø, med dit hvide flyvesand, din grønne bølge, dit blå hav, dine frugtbare græsgange og din øde hede.

Jeg kunne fristes til at synge den som en „selskabssang" — til ære for det gæstfri hjem, hvori jeg var optaget mere som et medlem af familien end som en tilfældig fremmed.

Kun frygter jeg for at sætte mine fortræffelige værtsfolk — kaptajn R., hans hustru og datter — i forlegenhed. Thi foruden mange andre dyder af den slags, som nu måske kun findes på sådanne små idylliske øer, syntes de mig at besidde den allersjældneste moderne dyd: beskedenhed. Og hvorledes ville deres beskedenhed stille sig ved at se deres daglige levevis, fordringsløst og fint, tilbageholdent og åbent, besunget i en avis eller et tidsskrift?

De ville muligvis tænke: det kan være rart nok til en afveksling at have en sådan farende fugl her i hjemmet — men hvorfor skal han indivi hele verden i sin fornøjelse over at have haft det lidt godt hos os?

Og de andre kaptajner — deres koner og døtre — ville de ikke føle sig tilsidesatte?

Eftersom gæstfrihed og venlig imødekommen så at sige betragtes som en selvfølgelig sag på Fanø.

Lykkelige lille land!

Så gemmer jeg sangen; der kommer nok en lejlighed, hvor den af sig selv bryder sig vej måske ved næste besøg.

Thi her var godt at være.

Her var f. eks. den køretur over den to mile lange, øde hede. Og det var de sidste solglimt, den sidste milde, regnfri oktoberdag, som vi benyttede til at age fra den nuværende hovedstad, Nordby, til den forhenværende hovedstad: Sønderho.

Ingen springvej, denne — og ingen chaussé. Vejen er god ud til præstegården; så bliver den belagt med afrevet marehalm — hvorover man vuggende kører — og til sidst står man af, for ikke at give hestene alt for rig lejlighed til at øve deres kræfter på de kiselstens skærver.

Der er god tid til alt under vejs. Til at ryge en cigar — når ikke den friskende kuling ryger med — til at passiare om før og nu, om hedeplantningen, der påbegyndes, om „fuglekøjerne“, der er i fuld virksomhed, skjult for de uvedkommendes blikke, hist inde bag klitterne øst på.

Hvad er en fuglekøje?

I min uskyldighed tænkte jeg mig: en fuglekøje må være et behageligt opholdssted, et af gode mennesker anlagt herberge eller gæstehjem for de løse, vilde fugle, der på deres omflakken „anduver“ denne idylliske ø noget nær et venligt asyl, som hos den fortræffelige kaptajn R., hans hustru og datter.

Nej.

Man danner sig altid fejlagtige forestillinger — blot på et navn.

Fuglekøjerne er tilsyneladende en yderst skikkelig, „einfach“ indretning — i virkeligheden en gennemsnedig, lumsk institution, beregnet på de vagabonderende fri fugles fordærvelse og baseret på deres godtroenhed og sorgløshed.

Som alt i denne spekulerende tid drives også „køjerne“ af et aktieselskab — og uvedkommende har ingen adgang.

Man laver en kunstig dam — eller benytter en lille mose i læ af klitterne — beplanter den med siv og rør, indhegner den med gran og fyr — hvis det ellers vil vokse — laver sig kanaler fra dammen ud til den åbne strand og sø — således at de er snævrere ved stranden, bredest ved dammen. I dammen sættes tamme „lokke-ænder“. De har det godt, har godt at æde, bliver ikke spiste — kun deres frihed har de ikke.

Deres fornøjelige snadren lokker de vilde ænder, havets vagabonder, til. Særlig er der en lyd, som vagabonderne ikke modstår. Det er når opsynsmanden — skjult af rørene og de lave fyrre — (thi denne hædersmand viser sig aldrig) — kaster korn og gryn ud i dammen og den lumske kanal. Dette lille sjup! i det stille vand — og de tamme ænders snasken og snadren ja hvem modstår sligt?

De vilde ænder er sultne, sorgløse og grådige. De ser og hører deres slægtninge derinde have det i alle måder godt den dristigste, eller sultneste, vagabond fører flokken an ude fra havet; de sejler uhindret op gennem den snævre rende — den åbner sig, mere og mere — dér ligger dammens spejlblanke flade — dér flyder kornet på vandet — dér snasker og snadrer slægtningene — det er jo et helt paradis! — og slægtningene har intet brændemærke, der røber den tabte frihed.

Altså: man hugger i sig — man lader sig middagen eller frokosten smage og når man vil sige tak for mad, og trække sig tilbage gennem kanalen så er den usynlige opsynsmand dér og ønsker velbekomme.

Med et sjup! falder hans net ned over vagabonderne Finis.

Således går det i fuglenes verden; således går det i menneskenes. Sorgløshed og grådighed, snedighed og foretagsomhed.

Og medens man sidder og tænker over dette — den store spekulation i næstens svagheder eller trang — så går passieren i stå.

Den var for lidt siden ophørt. Dette landskab påbyder tavshed.

Maj-juni 1894.

Det blev en lang pause fra sidst.

Det store landskab — den øde hede, klitterne, stranden, havet — det påbød alt sammen tavshed.

Og nu er jeg her atter; luften lægger sig styrkende og blød om mit sind; jeg sover ind om aftenen ved havets rullen, vækkes om morgenen ved samme salme; jeg stirrer på det hvide sand, indtil det svider i øjnene; lukker så i for blikket, tænker, drømmer, driver omkring den samme fortryllelse tager mig, de samme luftspejlinger betager mig: sand og vand, himmel og hav, græsgange og klitter, beboernes huse og beboerne selv — de spænder deres usynlige net over mig — jeg er fanget.

Det eneste fangenskab, hvorunder jeg befinder mig vel.

Og så var det sangen, løftet fra sidst?

Der kommer en fugl over salten hav —

Nej, sådan ikke.

En eller anden „fugl" må det nu være. Måske således:

Der kommer en fugl så langvejs fra,
mod Grådyb søger den ind,
og nu har den døjet og dystet nok
i havgus og kulende vind

Mon det skulle være tonen?

Jeg bestiger en klit ude ved stranden, lader mig rutsche halvvejs ned i dalen, akkurat således, at jeg er i læ for vinden med et udkig mod det grønligklare hav og den kridhvide brændingstribe. Marehalmen står der. Med sine strittende vipper — de nikker, frem og tilbage, frem og tilbage, som slog de takten til Vesterhavets melodiske brusen

Kan jeg da slet ikke hitte på ny ord? Jeg må vel sende bud efter en af de yngre digtere. De har så mange adjektiver og prædikater, opelskede i deres ansigts sved; og så mange ejendommelige farver, fint stemte, omhyggeligt vragede. Jeg ser kun marehalmen vissengul eller blågrøn, sandet hvidt eller „gråt" — langtfra nuancer nok. Fra den uendelige horisont kommer en fugl flyvende, voksende hastigt op mod Zenith, derpå dalende — nogle vingeslag — og ind gennem klitten stryger den, og er forsvunden. Behag at beskrive! hvad er det for en flyver — vade- eller svømmefugl? — dens zoologiske navn — eller dens folkelige-lokale?

For mig er den simpelt hen en fugl — poesien fugl; den gør mig omgivelserne så kære og kendte. Og til det kære, kendte har man sjældent ny navne.

Så bliver sangen den gamle:

Der kommer en søgut langvejs fra,
mod Grådyb søger han ind,
og nu har han døjet og dystet nok
i havgus og kulende vind;
han retter ved rattet sin bøjede krop
og stirrer langs klitrækken hen —

da vifter en „pjag" fra den højeste top,
og han kender sit Fanø igen.
Kend dit land, og kend din mor,
og den, hvem du gav din tro —
og hvis hun ikke i Nordby bor,
så bor hun i Sønderho!

Der kommer en fugl så langvejs fra,
den har så hastig en flugt,
så slår den et slag imod Skallingen ind,
et andet mod Hjerting Bugt;
da ser den at blinke den flyvesands kyst,
hvor kursen ifjor sattes hen —
den føler et bryst mod sit dunhvide bryst,
og den finder sit Fanø igen.
Fremmed fugl har fluks sig skyndt
at finde den gamle bo —
på rede ruges fra Nordby pynt
til yderst ved Sønderho!

Der kommer en fremmed langvejs fra,
har set på verden sig mæt
og har bevaret sin appetit
mod en fredlyst, fredelig plet;
han retter fra klitten sin bøjede krop
og stirrer langs strandkanten hen —
da ser han hoteller med flag på top,
og kender knap Fanø igen.
Kend dig selv, hver fremmed mand,
fornægt ikke „tidens" tro —
nu kommer Europa til Nordby strand,
ja lige til Sønderho!

Fanø, o Fanø —
Var det sangen?

Måske kan der slet ikke digtes anden vise end netop den gamle af den gamle frøken.
Og måske bærer Fanø selv skylden.

Thi her er blevet et badested; og det bliver måske et stort et, muligvis med europæisk klang.

Når man tidligere kørte eller gik over den store, øde hede til Sønderho, så kunne man støtvæk gå i sine drømme — ikke engang „plantørens" hus eller gerning forstyrrede en. At beplante et areal af en øde hede, det er ikke at øve vold imod landskabets karakter og naturlige skønhed. Det kan være en nyttig og god gerning; thi skygge og læ savnes unægtelig her på øen. Det bliver aldrig stridende imod den allerbedste overlevering: naturen.

Og således kører eller går man plantør og plantning forbi, stadig følede sig et med landskabets storladne jomfruelighed. Disse klitter her — på begge sider af vejen — nøgne eller lyngbegroede — lunefuldt skiftende i knaldende grelt lys eller bløde, violette skygger — tumleplads for lærker og viber, vadefugle og måger — fristende for maleren, lokkende for poeten, dragende med naturens naive magt, der er koket midt i sin stilfærdige vemod — de er ikke blevne betrampede af badegæster med Gud ved hvilken storstads synderegister på deres samvittighed.

Endnu ikke.

Den forhistoriske stubmølle dér, på en klit lidt udenfor Sønderho — lige så ægte som et godt stykke gammelhollandsk kunst — den findes endnu ikke i enhver dansk, tysk eller engelsk dilettantfrøkens skitsebog.

Men den vil nok findes der ad åre.

Og Sønderho, den lille snurrige by, som man endelig kommer til, uden at man ret kan skelne huse fra omliggende klitter — den ligger dér, så elskværdig liden og beskeden, pillen og pæn, hvad døre, vinduer, stakitværker og gæstgiveri an går — ganske i kahyt-stilen, ganske som en lille hollandsk klitby — lavt ved jorden, og dog med den tidligere „hovedstads" selvfølelse, stejlt afgrænset mod indflydelser fra det „moderne" Nordby, der bærer alle disse europæiske omvæltninger i sit skjold.

Omgivet og beskyttet af øens højeste klitrække — med de rødmalede sømærker over de hvide sandkamme — tyst og stille, venlig men unægtelig lidt ensomt ligger den dér og tærer på fortiden — indrømmende professor Exner og nogle akademiske pensionister et par måneders sommerophold, men strengt afvisende enhver titel af badested.

Endnu.

Og man sætter sig ned i den skyggefulde krohave, mellem de to kastanietræer — hvoraf Exner har gjort en akademisk pennetegning i ulastelige krydsstregninger — nyder med et undertrykt suk sin Ny Carlsberg, den eneste ølsort, som findes på stedet — og man drømmer.

Ude over havet — der er så u-dybt her, at man tror at kunne vade både til Ribe Domkirke, til Manø og til Rømø — ude over alt dette flade vand kommer de hvide sommerskyer sejlene i et forhistorisk tempo, der udelukker enhver tanke på nutidens febrilske hast, på badeliv som følge af nervøsitet, og nervøsitet i nær slægt med det badeliv, som følger nutiden.

Man er sikker på Sønderho. Endnu.

Og med et suk nedsvælger man den sidste slurk af den par force tilblevne national-æstetiske drik gyser ved tanken på de mange ofre — griber vandringsstaven og stiger over de høje klitter, gnistrende og glødende i middagens sol, ned på den brede, flade, faste, elastiske, vidunderlige strand — Fanøs stolthed, trækplastret (om man tør bruge ordet) — der har al denne moderne hurlumhej i følge.

Det var tidligere det vidunderligste af det vidunderlige, denne strand — der tilhørte netop *den* fredelige vandrer, som gik sin ensomme gang fra Sønderhopynten til Fanø nordpynt. Han kunne lede efter rav, eller lade være; kunne følge Vesterhavets rulninger over revlerne — fordybe sig i klitrækkens vuggende bløde konturer — eller i spejlbillederne af skyerne over de flade vandsamlinger, garnerede af måger, terner, ryler og strandskader i hundredvis. Og han kunne se fatamorgana — „Skallingen", som stod på hovedet, klitter, som svømmede i luften; alle strandens undere kunne han have for sin egen mund. Nu må han dele med Europa.

Så han langt borte en vogn — unaturlig høj og stor hen over den øde flade — så fristedes han ikke til at hale sine manchetter frem og skubbe sin kravats til rette: Vognen var kun én enkelt undtagelse — måske en klitbonde, som skar marehalm af til at „brolægge" chausséen med.

Han udsatte sig ikke for nervepirrende møder med danske komtesser og skuespillerinder, tyske kommerceråder, berliner-sportsmænd og engelske travellers.

Nu er han ikke ubetinget sikker; og han vil i fremtiden blive det endnu mindre.

Her er kommet et nyt fatamorgana: Hotellerne. De formerer sig år for år; de vokser — om ikke i skønhed — de svæver ikke i luften, de er realiteter — forhåbenligt på et solidt grundlag.

Stranden er fast nok, selv om sandet er flyvesand. Ikke den med komtesser, grossererfruer og sportsmænd tungest belæssede vogn efterlader noget nævneværdigt hjulspor, når man kører sin fordøjelsestur her på de rette tider.

Og denne karakteristiske omstændighed har fået vidtrækkende følger for den idylliske lille danske ø.

En fremmed journalist — der styrkede sine nerver her i velgørende ensomhed — gjorde først den store opdagelse med hjulsporene. Han meddelte den til en ven og landsmand, en driftig forretningsmand med et hurtigt hoved og skarpe øjne.

Hvorfor skulle Danmark ikke have *sit* store badested — oven i købet et internationalt?

Og en, to, tre, så var Fanø Nordsøbad en indregistreret kendsgerning — der, som enhver god gerning, kun venter på velsignelsen ovenfra — og lidt bedre tider.

Velsignelsen vil næppe i længden udeblive; tiderne vil forandre sig — så kan Europa gå i vandet her.

Fanø, o Fanø —

Man kan le, eller man kan græde; eller man kan, som fanniken selv, tage den med ro. Det ligger dog alt sammen i tiden; det er blevet en skæbne — og mod skæbnen kan ikke engang en poet stampe, uden at blive lidt komisk derved.

Skæbnen er den, at Europa skal have sine badesteder — og da Danmark ikke aldeles kan afgrænse sig, så får vi en mundsmag med af table d'hôte⁵, kurhoteller og andre hoteller, drikkepenge, kelnere⁶, flirtation⁷, sport, regninger — og en snes koldtvandsbade i tilgift pro persona.

Helbredet spiller jo ikke så stor en rolle derved — thi hvis man vil helbredes, går man ikke til de store badesteder.

Jeg kan selv tale lidt med derom; jeg har nu prøvet det — ganske vist kun i forsæsonen; tilstrækkeligt til at vide, at jeg ikke vil være der i den rigtige sæson, den, som Badet er baseret på.

Lad kunstnerne og poeterne gå deres gang, send dem til Blåvandshuk, over på Manø, eller pokker i vold — de er folk, hvem det er vanskeligt at gøre til pas. De er sensible naturer, de passer i grunden ingen steder, deres rette felt er fatamorgana — men ikke hotellerne.

Vi har derimod aristokrati; folk, som ikke bestiller overdrevent meget, ikke fører nogen særlig oprivende tilværelse. De er vante til at gøre toilette tre gange om dagen og til at spise med den store ske — uden at fordærve appetitten for næste omgang. De vil passe der. Lad dem kun få deres regning!

Og så det store, velhavende bourgeoisie, både det skandinaviske, det tyske, og måske en slump af det engelske.

De er som skabte til værktøj i den udforskede skæbnes hånd.

Hvis en lille, idyllisk ø — ejendommelig dannet af naturen, med ejendommelig nationaldragt, egne sæder og skikke iblandt befolkningen, klogt beregnende og dog naiv, sparsommelig, flittig, gæstevenlig og dog tilbagetrukket — hvis et sådant lille vidunderland bliver „opdaget“ af en af storstadsborgernes egne journalister: Så lad ham ikke tøve med at give en driftig forretningsmand et vink.

Forretningsmanden kender sine folk; han ved, hvilken appetit storstadsborgerne har på naive retter: god luft, friske bade, dejlig strand, oprindelige mennesker.

Snart vil bourgeoisiet være derovre — herrer og fruer, frøkner og sønner. De vil spise og drikke, godt og meget — bringe priserne i vejret på rariteter og køreture — de vil udvikle øboernes medfødte sans for den store og lille tabel — vænne dem af med gæstfrihed — vænne dem til at finde nationaldragten komisk — de vil føre deres egne små skandaler, deres snak om kejserens

⁵ Fællesspisning på hoteller ved lange borde.

⁶ Tjenere.

⁷ Samme som flirteri.

skæg, deres ørkesløse kaffepassiar og deres stundesløse driveri med sig og det vil virke langsomt, men sikkert som alt, hvad der er dårligt.

De vil mene at søge til naturen (dette begreb, som de kender fra stambogsrim⁸) for at vende styrkede tilbage til deres praksis, konsultationer, lediggang eller kontorslid. De vil kun opnå at slide naturen flad ved deres jagten omkring på cycle eller i landauer⁹. De er aldrig blevne optugtede til ensomhedens, tavshedens, den inderlige hengivelses andagt — og de vil fornærme naturen ved at bralre dens vuer og udsigter ud i banale fraser, idet de kaster til måls om champagne efter en flaske.

De ligner sig selv her som overalt i verden; og når et forretningstalant „grunder" et nyt badested, så grunder han en ny sommerkoloni af naturfjender på de oprindelige naturbørns bekostning. —

Nuvel! siger naturbørnene: det er fjenden, som betaler gildet — vi ler ad ham, når han er borte; og vi skal nok sørge for at presse ham, mens han er her!

Der har vi moralen!

Bortset fra, at det er en dårlig moral, så holder beregningen ikke stik. Øboerne bliver i længden selv den lidende part. De har kun rent instinktivt deres naturglæde; de hænger ved deres lille ø fra ældgammel tid — de grønne græsgange, det hvide flyvesand — men de ved ikke hvorfor, de kan ikke sige det. De synger, hvad den gamle frøken synger, deres hjerte bevæges, deres følelse med — men det er nærmest hjemfølelsens strenge, der anslås. De elsker *ubevidst*, som alle naturfolk.

Når man imidlertid har en kærlighed, så gør det ikke godt, at der gramses på den. Og når fremmedsværmen årlig gramser og tramper på alt — når klitter og strand og græsgange og det hele kan købes — når alt er parceller og alt til fals — når der bliver lavet stor og lille tabel på kærligheden — så bliver Fanø til sidst ét stort „Badested" — og hjemfølelsen noget blandet.

Det er derfor ørkesløst, at en poet sætter sig til at knuse en tåre, fordi nationaldragten allerede *nu* er på retur. Om nogle år vil den være en saga blot — kun at finde på Exnerske¹⁰ billeder og måske en kunstnermaskerade.

Hvis dette faste bolværk kunne være holdt — som i nogle af de hollandske byer — så kunne øboerne måske have léet overlegent ad de fremmedes hele væsen — uden at tilsætte det bedste, et menneske ejer: sin ejendommelige personlighed.

Men gør man bourgeoisiet den første indrømmelse med dragten — så følger umærkeligt men sikkert, langsomt og uvægerligt de andre indrømmelser efter.

Om en lille tid — hvis Vorherre holder sin hånd over „Badet" — så vil fanøboen være et moderne menneske, som smelter sammen med Europa. Han taler den internationale sportsjargon, bliver hotelier, medlem af det store broderskab med de høflige manchetter og de skarpe negle og så kommer turen til Manø.

Det er udviklingen — det er tiden — det er skæbnen.

Hvad kommer det mig ved?

Er jeg født dér? — Har jeg nogen interesse af parceller, grundstykker, køb eller salg?

Nej; jeg ejer intet dér, så lidt som noget andet sted. Men jeg lå i fjor, syg og træt, indsvøbt i min kappe, i læ af en klit, og stirrede ud på stranden og havet. Ensom var jeg, luften let og blød,

⁸ Stambog: bog, hvori man lader venner og bekendte skrive deres navne (ofte i forbindelse med en udtalelse eller et vers) til erindring.

⁹ Landauer: firhjulet hestekøretøj med sæder og kalesche til at slå op.

¹⁰ Genremaleren Julius Exner (1825-1910) opholdt sig hver sommer gennem 30 år på Fanø og boede på Sønderho Kro.

farvetonerne harmoniske — en stor skønhedens fred over land og vand og helt op imod himlen. Og jeg drømte sådan en smuk drøm.

I år søgte jeg stedet op — men drømmen udeblev.

Det er snart vanskeligt i det lille Danmark at finde det sted, hvor man i fred og ro kan drømme — i det mindste om sommeren.

Men så har man forårets og efterårets tid Og mangan god gang endnu kan man måske ligge der på klittens polstrede hvide chaiselong og nynne:

Fanø, o Fanø, ej hvor var du skøn!

Holger Drachmann¹¹.

Teksten er renskrevet og lettere moderniseret af bibliotekar Per Hofman Hansen, Silkeborg, perhofman@gmail.com

Også publiceret på min hjemmeside ”Stykker til Fanøs kultur, natur og historie” på adressen <http://www.aldus.dk/fanoe/drachmann1894/>

¹¹ ”Fanø, o Fanø – ” blev trykt første gang i ”Tilskueren. Maanedsskrift for Litteratur...” , juli-august 1894.